

УДК 821. 111.

ПЕРЕХРЕСТЯ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ У РОМАНІ КЛОДА МАККЕЯ «БАНАНОВА ДОЛИНА»

Марія ШИМЧИШИН

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027, Україна,
e-mail: mshymchyshyn@yahoo.com*

Проаналізовано роман Клода Маккея «Бананова Долина», який вважають одним з перших постколоніальних творів. Основна увага звернена на шляхи осмислення взаємодії/перехрещення відмінних культурних традицій та налагодження міжкультурного діалогу. Теоретичним інструментарієм розвідки є праці постколоніальних дослідників.

Ключові слова: постколоніалізм, роман «Бананова Долина», ідентичність, колонія, імперія, культурний капітал.

Творчість уродженця Ямайки Клода Маккея (1890–1948) [дет. про творчість К. Маккея див. : 1, 8] локалізується у кількох дискурсах, зокрема у Гарлемському ренесансі (1910–1920), модернізмі, негритюді та пост-колоніалізмі. Життя туриста, мігранта, експатріанта та вигнанця дало митцеві унікальну можливість з відстані оцінити та осмислити не лише чужі/набуті культури, а й рідну. У двадцятидворічному віці К. Маккей покинув Ямайку і вже ніколи не повернувся сюди. Роман «Бананова Долина» (1933) символізує духовне возз'єднання письменника з рідним краєм і водночас засвідчує його глибоку тугу за насиченою палітрою краєвидів і людських тіл, неповторними смаками тропічних наїдків, палючим сонцем, шаленими буревіями, таємничими практиками Вуду та колоритом мультикультурних традицій.

Твір «Бананова Долина» отримав меншу популярність, ніж перший роман К. Маккея «Додому до Гарлема» (1928). І лише з розвитком постколоніальних студій він знову привернув увагу дослідників. Проблеми гетерогенності, репрезентації досвіду поневолених рас, народів та етносів, вербалізації маргінальних наративів, визнання невідомих історій, мапування нових локусів, використання та переформатування мовного ресурсу імперії, деконструкції расових, гендерних та національних стереотипів, заперечення євроцентристської системи знання та західної епістемології, дестабілізації європейських дискурсивних конструктів образу колонії осмислено в романі К. Маккея. Вони і дають підстави для того, щоб вважати його одним із перших творів постколоніального дискурсу. Окрім тематичного корпусу роману, важливо наголосити і його текстові стратегії, що визначаються як постколоніальні. Зокрема, руйнування опозицій: цивілізований/дикунський (примітивний), центр/периферія, імперіалізм/антиімперіалізм, модерніза-

ція, прогрес/відсталість, розвинуті країни (культури)/країни (культури) третього світу; інкорпорування у канву твору фольклорного матеріалу та міфу, що передбачає також використання усних оповідних стратегій колонізованого народу у писемному форматі; та нарешті переосмислення західного літературного канону.

Головний персонаж роману – Біта Планта. Дівчина виросла у селищі Бананова долина разом з батьком та тіткою, мати її померла під час пологів. У дванадцять років вона пережила перший сексуальний досвід, ініціаторкою якого стала сама. Проте звинуватили в усьому хлопця – Крейзі Боу – місцевого талановитого самоука-скрипаля. Подружжя англійців-місіонерів узяло дівчину до себе на виховання, а згодом вони відіслали її вчитися в англійському коледжі. Упродовж семи років Біта жила в Англії і не мала зв'язку з ріднею. Її повернення стало визначною подією для жителів селища та найближчого містечка Джубілі. Адже «вона була єдиною корінною негритьянкою у селищі, яка отримала освіту за кордоном. Навіть більше, напевно, єдиною на всьому острові» [7, 1]. Дівчина повернулася справжньою леді. Її манери поведінки, стиль одягу та мовлення цілком відповідали нормам імперії. Біта поселилася у містечку Джубілі у будинку її опікунів-місіонерів. Для подружжя Крейгів це був своєрідний експеримент з виховання представниці місцевої еліти, яка б віддано служила матері-Англії і поширювала її цінності серед місцевого населення. Без згоди Біти вони спланували її шлюб з чорношкірим хлопцем, яким теж опікувалися і який після закінчення теологічного коледжу мав зайняти місце священика протестантської церкви, де служив Малкольм Крейг. Проте процес повернення до рідного краю спричинив непередбачувані трансформації у душі Біти. Замість сподіваного заперечення рідної культури чи відчуження від неї, сорому за її «примітивізм» дівчина по-новому починає поцінувати духовну спадщину свого краю. Вона прочитує культурні практики Ямайки у контексті досвіду, здобутого за кордоном. Часове, просторове та культурне дистанціювання дало їй можливість досягнути глибини й високу естетичну вартість народної культури. Вже перший похід Біти на ринок спровокував невідомі, але приємні відчуття від занурення в атмосферу місцевого життя. «Галас на ринку звучав приємніше для неї, ніж будь-яка симфонія. Мова і ритми, рухи і кольори, відтінки, що промайнули б поза її увагою, якби вона не побувала за кордоном, тепер відкрили свою неповторну привабливість. Вона відчувала непереборне бажання торкнутися усього краму і погладити його» [7, 41]. Поступово Біта все більше й більше поринає у рідне середовище, щоб відчути його життєдайні сили і знайти своє місце у ньому. Зрештою, вона покидає задушливу атмосферу місіонерської родини, повертається до батьківської хати і виходить заміж за наймита, який віддано служив її родині.

У романі К. Маккей звернувся до проблеми цілісності, ідентичності поневоленого суб'єкта, конфлікту між цінностями, світобаченнями імперії та колонії, збереження та поцінування культурного спадку колонізованих народів чи етносів. Однією з перешкод на шляху до налагодження повноцінного діалогу між представниками різних культур є існування стереотипів, які часто не мають реального підґрунтя. Гомі Бгабга [4] називає їх «метоніміями присутності», що й зумовили неправдиві репрезентації як колонізованих, так і колонізаторів. Вони сконструйовані навколо традиційних культурних норм

та класифікацій, як-то мавпоподібність чорних чи брехливість азіатів. Перебування чорношкірої Біти в Англії мало двосторонній характер: дівчина не лише переймала чужу культуру, але й деконструювала уявлення білошкірих подруг про далекий карибський край. Її вражало й обурювало їхнє невігластво, коли вони ставили дивні запитання про те, «в якій частині Конго розташована її батьківщина? Чи канібали дуже жорстокі? Чи вони їдять м'ясо і білих людей, чи лише чорношкірих? І коли Біта відповіла, що вона живе у Вест Індії, то вони запитали: ага, то це Індія, а не Африка, а яка це частина Індії: північна чи південна? А що вона відчувала, коли змінила фіговий листок чи солоний фартур на одяг з тканини, щоб їхати за кордон» [7, 46]. Англійки, суб'єкти імперської влади, позиціонують себе як представниці вищої раси та культури. Вони не готові сприйняти «екзотичного Іншого» як рівного собі, проте відмінного. Звідси на іронічну відповідь Біти, що вона після повернення додому теж, як і вони, збирається вийти заміж за чоловіка, а не за мавпу, запитують: «Але ж за якого чоловіка?». Їх шокувало, що дівчина пов'яже долю з представником своєї раси. «Адже жодна з них не хотіла жити в колонії, за винятком Канади, і то лише як дружина губернатора або іншого високоповажного ставленика. Вони не припускали й думки, що можна вийти заміж за якогось ще чоловіка окрім білого» [7, 82]. Упереджені уявлення про культуру місцевих жителів Ямайки має і подружжя місіонерів, яке прожило багато років на острові. Вони оцінюють місцеві традиції, звичаї, обряди та вірування як примітивні й дикунські, визнають лише коди поведінки та норми, за якими виховували їх, і відповідно до них примушують жити і корінне населення. Служниця місіонерки Присцилли Крейг готує та порядкує так, як заведено у світі білих, тобто за словами господині, так «як це робимо ми» [7, 205]. Опозиція «Ми/Ви» так і залишається нерозв'язаною для англійки: «Вона була чужинкою з чужинців у цьому чужому тропічному краю, відокремлена навіть від Малкольма Крейга, який народився тут і сприймав його як домівку. А вона ніколи не акліматизувалася, ніколи не розуміла цих людей» [7, 226]. Для неї острів'яни так і залишилися непізнаними. Поведінка Присцилли Крейг блокує міжкультурну комунікацію, або ж, за формулюванням Р. Джексона та Дж. Стюарта, «намацування ідентичності», що передбачає «координування власної ідентичності з метою стикування, доповнення і прийняття присутності інших культурних ідентичностей» [6, 3].

В образі англійця-фольклориста та антрополога Сквайра Дженсіра – представлена модель ідентичності, що готова та відкрита до діалогу з культурним Іншим. Він прибув з імперії в колонію з наміром пізнати, вивчити та зберегти у письмовій формі надбання жителів Ямайки. Вчений високо поціновує народну творчість острів'ян, осмислює її естетичну вартість та через неї осягає світорозуміння та світовідчуття расового Іншого. Для нього вона не «примітивна», а навпаки складна та закорінена в колективному підсвідомому не лише негритянської раси, а просто людської. У мелодиці негритянських народних пісень Сквайр відчуває та простежує музичні мотиви з творів Вольфганга Амадея Моцарта, у негритянських казках та байках знаходить сюжети, схожі з лафонтенівськими й езопівськими, а у християнстві – подібності з віруваннями африканців. Він настановляє Біту: «Твій фольклор – це духовний зв'язок з пращурами. Ти повинна навчитися шанувати його так, як я шаную свій. Моя душа багата, бо я знаю

ще й спадщину твого народу» [7, 125]. Відкрита позиція Сквайра сприяє налагодженню його діалогу з місцевим населенням, яке радо запрошує його на всі заходи та сходини. Через визнання культурної відмінності, що зартикульована у відмінних репрезентаціях життя, налагоджуються транскультурні перемовини. Оприявлення культурної відмінності відбувається у процесі ре-артикуляції знання з перспективи сингулярності Іншого, що чинить опір тоталітарності. Г. Бгабга наголошує, що культурна відмінність не просто репрезентує суперечності між різними традиціями, вона порушує «несинхронний час сигніфікації» [3, 313]. У процесі перемовин, де немає дискурсивного авторитету, творяться нові форми значення та стратегії ідентифікації. «Знаки культурної відмінності не можуть бути унітарними чи індивідуальними формами ідентичності оскільки їхне постійне втягування в інші символічні системи завжди робить їх “незавершеними” чи відкритими до культурного перекладу» [3, 313]. Звідси завжди потрібен простір для артикуляції культурного знання, що є відмінним або ж додатковим, але необов’язково телеологічним чи діалектичним. Відмінність культурного знання заперечує узагальнення досвіду чи його гомогеність.

Одним із ефективних шляхів насадження культурних цінностей колонізатора є освіта місцевих дітей на основі культурного капіталу імперії. Біта критично оцінює навчання в місцевій школі, яку заснували при церкві білі місіонери. Внутрішній протест у неї викликає те, що школярі читають казки Андерсена та братів Грімм, оповідання з Біблії, пригоди Шкіряної Панчохи та багатьох інших чужоземних персонажів, реалії життя яких часто незрозумілі їм, і жодної книжки негритянської тематики.

Посилення культурної гегемонії імперії відбувається і серед місцевої еліти та середнього класу. Їхні представники зрікаються рідної духовної спадщини, намагаються копіювати звичаї та традиції білих місіонерів, переходять у християнство. Вишколені у коледжах чорношкірі священники проповідують ідеї вищості білошкірої раси, її прогресивність, висміюють давні негритянські вірування, забобонність та невігластво корінного населення. Зокрема, пастир селища Бананова Долина дорікає селянам за те, що звертаються до місцевого мольфара: «Нема народу, який би так вірив у чаклунство, як ми, негри. Континент, з якого ми походимо, є проклятим і залишеним Богом саме через чаклунство. І ми принесли з собою це прокляття, яке позбавляє нас сил» [7, 154]. Далі священник вимагає: «Оберіть Бога світла і живіть з ним. Зречіться нашого предковічного Бога темряви. Викиньте геть джунглі зі свого серця і забудьте Африку» [7, 156]. Франкомовний мартинікський філософ, психіатр та громадський діяч Франц Фанон у праці «Чорна шкіра, білі маски» (1952) [5] підкреслював, що комплекс меншовартості у колонізованих народів розвивається з приходом колонізатора, який постійно й різними шляхами доводить тубільцям, що їхня культура, норми поведінки та життєві цінності треба змінити та корелювати з імперським стандартом. З часом сформована місцева еліта продовжує насаджувати його. Унаслідок цього колонізовані суб’єкти перестають бути самими собою, мета їхньої поведінки – визнання з боку Іншого. Суть їхнього життя визначається постійним порівнянням себе з Іншими, що й зумовлює кризу їхньої ідентичності. Після втрати власних цінностей, у ситуації культурної дезорієнтованості чорношкірі починають оцінювати себе за стандартами білих та намагаються відповідати їм.

У романі осмислено становище колонізованого суб'єкта, що володіє культурним капіталом імперії, та все ж здатен знайти своє місце в спільноті, для якої практики Вуду, карнавали та святкування з елементами давніх африканських традицій становлять невід'ємну частину буття. К. Маккей запропонував синкретичну модель постколоніальної ідентичності. Освіченість Біти, її перебування за кордоном призвели до відчуження від негритянських набутоків. Навпаки, вони збагатили її світобачення та відкрили нові змісти в рідній культурі. Автор змалював сильну волею жінку, яка змогла протистояти настановам англійців-місіонерів про меншовартість її культури, про відсталість представників її раси, яка зуміла зберегти свою самість у стінах англійського коледжу і яка зрештою розв'язала внутрішні суперечності через поєднання досвіду європейського та тубільного. На зауваження майбутнього чорношкірого священника про вищість білих Біта впевнено відповідає: «Я дякую Богу, що, незважаючи на те, що я виховувалася і навчалася серед білих людей, я завжди хотіла бути лише собою. Я горджуся тим, що я чорношкіра та інша, так само, як будь-яка біла людина гордиться собою. Не можна уявити собі нічого гіршого, як прагнення людини бути іншою, аніж вона насправді є» [7, 169]. Роман закінчується епізодом, де змальована сцена щасливого сімейного життя Біти з селянином. Їхній шлюб – це поєднання європейського та ямайського життєвого досвіду. К. Маккей органічно вплітає в контекст карибського локусу читання перед сном праці Паскаля. У романі проблематизується культурний есенціалізм та розгортається перспектива взаємодії культурних парадигм, їх взаємопроникнення та взаємозбагачення. Як стверджують автори праці «Відповідь імперії»: «У постколоніалізмі деструктивне культурне протистояння обертається визнанням відмінностей на рівноправних умовах» [2, 35].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шимчишин М. Гарлемський ренесанс (історія, теорія, поетика та афро-американська самість) / Шимчишин Марія. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 319 с.
2. Ashcroft B. The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures / Ashcroft Bill, Griffiths Gareth, Tiffin Helen. – Routledge, 2002. – 283 p.
3. Bhabha Homi. Nation and Narration / Homi Bhabha. – Routledge, 1990. – 332 p.
4. Bhabha Homi. The Location of Culture / Homi Bhabha. – Routledge, 1994.
5. Fanon F. Black Skin, White Masks / Frantz Fanon ; [translated from French by Charles Lam Markmann]. – New York : Grove Press, Inc., 1967. – 232 p.
6. Jackson II R. L. Negotiation of African American Identities in Rural America: A Cultural Contracts Approach / Jackson II L. Ronald, Stewart B. James. – Access mode : <http://www.marshall.edu/jrcp/JacksonStewart.htm>.
7. McKay C. Banana Bottom / Claude McKay. – A Harvest Book Harcourt, Inc., 1961. – 315 p.
8. Tillery T. Claude McKay : A Black Poet's Struggle for Identity / Tyrone Tillery. – University of Massachusetts Press, 1992. – 236 p.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012
Прийнята до друку 22.11.2012

**CROSSING OF CULTURAL TRADITIONAL IN THE NOVEL
«BANANA BOTTOM» BY CLAUDE MCKAY**

Mariya SHYMCHYSHYN

*Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil,
2, M. Kryvonis Str., Ternopil, 46027, Ukraine,
e-mail: mshymchyshyn@yahoo.com*

Claude McKay's novel «Banana Bottom» has been analyzed in the article. Special attention has been paid to the ways of rethinking of the interaction crossing of different cultural traditions and constructing of the intercultural dialogue. Postcolonial theoretical works constitute the grounds of the article.

Key words: postcolonialism, «Banana Bottom», identity, colony, empire, cultural capital.

**ПЕРЕСЕЧЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ В РОМАНЕ
КЛОДА МАККЕЯ «БАНАНОВАЯ ДОЛИНА»**

Мария ШИМЧИШИН

*Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка,
ул. М. Кривоноса, 2, Тернополь, 46027, Украина,
e-mail: mshymchyshyn@yahoo.com*

Проанализирован роман Клода Маккея «Банановая Долина», который считается одним из первых постколониальных произведений. Приоритетными являются пути осмысления писателем взаимоотношений/пересечений разных культурных традиций и становление межкультурного диалога. Теоретическим инструментарием статьи послужили работы постколониальных исследователей.

Ключевые слова: постколониализм, роман «Банановая Долина», идентичность, колония, империя, культурный капитал.